

Ivo Andrić

Priče o
gradovima

Beograd
2011
DERETA

Godine 2011. biće obeleženo pedeset godina od uručenja Nobelove nagrade Ivi Andriću. Proslavi tog velikog i vrlo važnog jubileja pridružiće se i *GA Dereta* objavljivanjem četiri knjige Andrićevih pripovedaka u izboru Zadružbine Ive Andrića: *Fratarske priče*, *Priče o gradovima*, *Ženske priče* i *Priče o deci*.

U vreme kada su se pojavljivale, knjige Ive Andrića dočekivane su s velikom dobrodošlicom i kod nas, a i u inostranstvu, i tumačene su kao knjige koje sadrže neku posebnu zavodljivu snagu što je htela da promeni (a u tome je i te kako uspela) način umetničkog mišljenja i shvatanje odnosa u čovekovom svetu; koja je želela da drugačije upotrebi jezik i pomoću njegovog novog struktuiranja iz psihičkog i društvenog života čoveka izmami nove sadržaje, kao i slobodniji način ispitivanja, s većom idejnom, moralnom i društvenom žestinom. Ta obeležja Andrićevih proznih knjiga, a posebno knjiga pripovedaka, donela su mu karakteristike beskompromisnog pisca i istakla ga kao lucidnu gromadu srpske i evropske književnosti dvadesetog veka.

DAN U RIMU

Uono doba kad su se naši rasuli po svijetu, izbjegao je i Nikola Kriletić, dobrovoljački potporučnik, Mostarac. S teškom ranom na koljenu, koja je sporo zarastala, i s velikim odlikovanjem na grudima, koje je samo praznikom nosio, prošao je kao dobrovoljac i kurir većinu evropskih prijestonica.

I nigdje se, kažu, nije začudio.

Njegovi sudovi o zemljama i gradovima bili su zanosni ili oštri, ali uvijek kratki. Najkraći je bio o Rimu.

„Sve sam goli hajduk!“

Razloge nije imao običaj da navodi. Uistinu je u Rimu proveo samo jedan dan, a u zoru drugog dana je otputovao na Krf.

Stigao je jedne večeri u martu, i pošto je predao pukovniku poštu, odveo ga je Stanić u hotel. Taj Stanić je bio crn i dežmekast Dalmatinac, koji je nekad kao student teologije prebjegao u Srbiju, a sad je bio pastir poslanstva i vještak za izbjegličko pitanje. Obeća da će doći sutra po njega da mu pokaže Rim.

Pošto je izvadio civilno odijelo iz kofera i metnuo pantalone ispod dušeka, da bi sutra imale formu, i pošto je ćemer sa ušteđenim napoleonima metnuo pod jastuk, Kriletić leže i zaspao odmah.

Sutra ujutro bijaše mutan dan. Kriletić se upravo bio obrijao i umivao se glasno, kad Stanić dođe po njega.

U Via Nazionale ih uhvati kiša. Škropac je tukao po asfaltu da su klobuci vode skakali kao gusti cvjetići. Utrčaše u kapiju neke crkve. Uđoše najprije u predvorje, u kome bješe poredano mnogo mokrih kaputa od gume, koje je čuvao neki starac. I oni prisloniše amrele. Uđoše polako u crkvu, iz koje je dopirao krupan glas. U prostranoj crkvi, u svjetlu kišna dana, bješe malo svijeta; sa amvona je grmio plećat i obrijan prezbiterijanski pastor. Sjećajući se londonskih crkava, Kriletić odmah poznade da nije katolička.

Pastor učuta, a jedan visok čovjek s bradom i naočarima sjede za harmonijum i poče da pjeva u basu, prateći se sam. Žene iz klupa prihvatiše. Kad se pjesma svrši, pastor opet poče da grmi i gestikulira. Kriletić zjevnu, primače glavu Staniću i upita ga šapćući:

- Koliko ima katoličkih crkava u Rimu?
- Na stotine.
- A engleskih?
- Biće da je ovo jedina.
- Hm! Pa baš da ja u tu upadnem.

Opet učuta pastor i opet poče pjevanje, otegnuto i jednostavno sa kadencom u refrenu:

Jesus Christ, my love!¹

Kriletić udahnu vazduha i poče da pjevuši za njima, najprije tiho pa jače, dok se konačno kod svakoga refrena nije razabirao njegov bas. Sjeti se kako je u Londonu u oficirskom klubu pjevao! It is long way...² i do-

---

¹Isuse Hriste, ljubljeni!

²Dug je to put...

đe mu prijatno da uz otegnutu pratnju harmonijuma i reske glasove Engleskinja pusti glas.

Stanić ga poteže za kaput.

– Bogami će nam ukrasti amvrole!

Kad se svršila pjesma i opet počeo pastor, Kriletić reče gotovo glasno:

– Pa da idemo.

I na veliko čudo i negodovanje onih koji su sjedili oko njih, digoše se obojica u pô službe.

Kad su izišli, Kriletić samo promrsi:

– E, gdje ja neću upasti!

I nije više htio da govori o crkvi. Odoše da traže piva.

Popodne i večer odlučio da sam prođe gradom i da se provede. Poslije ručka reče Staniću:

– Ne treba ti da dolaziš.

Težak od obilna ručka i piva, spavao je dugo. Razvedrilo se i spremao se svijetao suton poslije kiše, kad se uspeo na Pinčio. Park pun svijeta. Trešti vojna muzika. Kako se lako ide, ispavan i umiven, po stazama još vlažna pijeska za koje se ne zna kuda vode! Sunce zalazi pored kupole Svetog Petra.

Kriletić stupa.

Djevojčice na klupama uvlače noge pod suknje; strepe od njegova pogleda.

Na terasi, naslonjeni na kamenu balustradu, ljudi što posmatraju Rim i sunce koje zalazi. Talijani. Englezi sa fotografskim aparatima. Neki bradat jermenski episkop, sa pratnjom. Parovi koji se čvrsto drže za ruke. Pošto je bacio jedan ravnodušan pogled na polje od krovova, tornjeva i kupola, ugleda pod sobom prolistala stabla i uz ogradu jorgovan napola procvao. Odmah se sjeti ku-

će i djetinjstva, kad je u jedan šupalj direk iza jorgovana krio niklen novac, što je krao maćehi, pakosnoj ženi zelenih očiju. Zagolica ga na smijeh i nasmija se poluglasno. Neko ga pogleda. Brzo je sišao niz brijeg.

Dolje u gradu već se smrkava. Vreva i bezbrojan svijet. Ulice se dúlje i savijaju. Svaki ugao obećava da će se nešto prijatno dogoditi. Veče miriše na avanturu. Svirka izdaleka. („Kao u Odesi.“) Lovio je poglede žena. Za jednom koja se smijala uđe u kapiju.

Tako je prošao mnoge ulice i bilo je već devet sati kad na jednoj maloj pijaci, sa fontanom koja je visoko bacala vodu, osjeti miris pržene ribe i glad i žeđ u isti čas, i uđe u restoran.

Malen restoran. U njemu gusto poredani stolovi, maleni i bijeli. Već rijetki gosti. Prijatno svjetlo. Kriletić sjede u kut. Teško se sporazumijeva za jelo; goni kelnera srpski, ali gazda, riđokos i okretan, uvjerava stranca da će on da ga zadovolji. Zbilja se redaju dobra jela. Samo zelje vraća. Vino, bijelo, u boci opletenoj tankim šašem, resko i dobro.

Kriletić pije.

Bješe u njega drug, zajedno su istjerani iz trgovačke škole, pa kad se napije žilavke (malo je slična ovome!), a on nasred mostarske ćuprije razvezuje kravatu, „vrijeme je“ kaže „da se spava“. A popodne je, i svijet se smije.

Kriletić puši. Čačka zube i ispira vinom. Jedna od onih večeri kad je cigareta slatka a vino pitko, i nema želja, sem jedne velike koja ga ispunjava svega, a sama po sebi je radost. Uдахnu duboko vazduh i onda ga šumno izbaci naduvši obraze. Neki gosti se okrenuše. Tek tada spazi blizu sebe jedan par. Čelav muškarac i

vitka crnka; ispod stola joj vire prebačene noge u crnim čarapama. Kriletić pogleda u noge pa u nju. Ona je pušila i gledala za dimom. Kriletić poruči još vina. Nakašlja se, žena ga pogleda, a on joj namignu lijevim okom lagano, obješenjački.

Misleći da ili nije vidjela ili nije razumjela, i da bi bio razumljiviji, Kriletić mrdnu obrvama i pokaza glavom i očima na muškarca, a onda je pogleda – eh! – u oči, osmjehujući se nimalo dvoznačno. Ona naglo povuče noge i okrenu glavu prema muškarcu, koji je pogleda. Kriletić naslonio glavu na dlan lijeve ruke, a desnom toči polako vino, držeći mali prst odvojen od ostalih. Muškarac zovnu ljutito da plati, a žena skupi široki ogrtač, torbicu i amrel. Izidoše, prvo ona pa on. Kriletić je cupkao nogom pod stolom, klimao glavom, i reče poluglasno, za sebe:

– Znamo mi i take!

Pust ostade kut. Malko je tužno, a neodređena želja u njemu još veća. On traži mezeta. Ne razumiju ga, a on se diže i sam donosi, sa velike težge u drugoj sobi, sira i masnih kolačića. Nude mu narandže.

– More, nemam ja dece.

Vino postaje ljutkasto i mora da se pije u velikim gutljajima. Gazda počinje da se vrti oko njegova stola, kao da bi nešto da mu kaže, pa se učtivo uvija i skanjuje. „Sve za pare“, misli Kriletić; sjeti se da opipa buđelar. Na mjestu je. Dobro.

– E vino vam valja. Alal ti vjera!

Dobrostivo priznaje Kriletić kao da je nečim drugim nezadovoljan.

Gazda se negdje izgubi, a on se i opet sjeti pokojnog Tikice, s kojim je zajedno istjeran iz trgovačke škole, i taraba u mahali, kad se polako, polako smrkava kao dugo veselje, i glumice koja se zvala Bugarska i nekih „ugursuza“, i pjesme, želja mu razape grudi, poraste do samog grla i poče prijatno da ga guši. Osjeti sam svoj dah, vreo i vinski.

*Jesi li se naspavala,
More, dilber Anđelijo-o!*

Sviđa mu se i glas, i sam sebi je prijatan i lak.

Opet se stvori gazda kraj njega kao opomena i iščeze.

Otkud mu dođoše na pamet Karlovci? To je bilo davno. Svu noć su pili, a pred zoru kaluđeri nadadoše graju. Nisi ti, kažu, kršten, kad si iz Hercegovine i kad toliko možeš popiti. On se brani, ali ne može od smijeha. Jedan profesor mu kumuje. Bilježnik mu lije za vrat bijelo vino, a kaluđeri pjevaju gromko neki divlji tropar i pitaju ga da li se odriče vruga i njegovih djela. I onda svi zajedno pjevaju neku sremsku mrsnu pjesmu.

Dođe mu da se smije, ne može da se sjeti prvih stihoa, ali ritam bije nogom i pjeva u basu dva-tri posljednja:

*... devojčice,
Čija li si ti?
Ja sam seka iz Oseka,
Trgovačka kći.*

Veselo. Sasvim veselo. Opet se pojavi gazda i pogleda prvo na sat pa na gosta. Kriletić se razljuti. Njego-

vo veselje ostade, samo dobi nov oblik: veselilo ga je da prigovara i traži kavage. Sad zna: ridokosi gazda podsjeća ga na jednog novinara iz Sarajeva s kojim se žestoko posvadio u hadži-Lelečićevoj mehani, jer je omalovažavao Mostar i Mostarce. Vara ga sjećanje i vara ga daljina. Sve mu dolazi blisko, i poznato, i lako: šta je ovo sve prema snazi što je u njemu, širi se i razapinje ga? Omjera svoja ramena, jedno pa drugo.

– Ih! – podvriskuje Nikola, širi ruke, isprsuje se a stegao pesnice. Podrhtava staklo na stolu.

Gazda u neprilici obilazi, malo podalje, oko njega i hoće da zausti da ga diže.

– Sinjore...

To ga konačno uvrijedi. Nerazumljiva mu je i neopisivo ga ljuti tuđina. Žestoko ga prekide.

– Ništa! Ništa! Svi ste vi jednaki. Bagaža. Ba-ga-ža!

– Sinjore...

– Ništa! Ti si meni u hadži-Lelečića rekao da bi trebalo zasuti Ivan. Kaže: tunel zasuti, da Hercegovci ne mogu u Sarajevo. Uvreda! Ja! – Uh!

Kriletić škrinu zubima i skoči. Prevrnu se boca i pade na čašu. Opet se smiruje i sjeda.

Kasni i posljednji gosti. Neki kočijaši i pijanice od zanata iskupili se kraj vrata, pa posmatraju stranog pijanca kako se objašnjava sa gazdom. Smiju se. Prilaze bliže. Kriletić, već sasvim uvrijeđen, podnimio se na lakat, a noge ispružio daleko, pa tako napola ležeći dobacuje gazdi pokoju riječ, a oči mu zakrvavile i napola zaklopljene.

Gazda se obraća onoj četvorici i tuži im se. Kriletić grmi muklo i kratko.

– Sikter! Ti i oni.

Gazda ga i opet moli da iziđe, jer će da plati globu, radnju će mu zatvoriti. Kriletić lupa rukom u astal.

– Vina ti meni daj, a za drugo te ne pitam. – I vadi novčanik, pokazuje franke, dolare i rublje.

– Je... payer... oca ti, koga sam ja još prevario?

Otpasuje se i vadi skrivene napoleone, premeće ih s dlana na dlan i opet vrišti.

– Zar za mene da nema vina? A ovi ovdje?

I psuje im svima majku i kaže kako je on danas vidio njihovo gospodstvo. „Tarete“ – kaže – „istom maramicom i nos i cipele. Fuj!“

– Ej, gazda vino hoću, najskuplje i najbolje... Je... to ut payer...

Diže se da traži gazdu i krči put između gostiju. A njih se sakupilo sedam-osam. Među njima je i jedan poslužitelj ekspresnih vozova. On se primiče Kriletiću, i počinje da ga miri francuski. Kriletić ga ne razumije, ali videći mu poslužiteljsku uniformu, mutno se sjeti nekih Belgijanaca i nekog koncerta Crvenog krsta u Parizu, i tapše ga po ramenu.

– Belgijanac! Aferim! Ti da sjedneš sa mnom pa da pijemo kô braća, a ovo da izjurimo napolje. Sve! E baš... kad si Belgijanac! Jedino Srbija i Belgija! A sve drugo багаža. Багаža! Jedino Srbija i Belgija propadoše. Neka! Samo Cigani ne propadaju! Aferim!

Poslužitelj se smješka u čudu. Gazda iza tezge više talijanski i obećava im za sutra balon vina ako mu izbace napast iz restorana. A Kriletić stoji među njima, za glavu viši od svih, i goni ih napolje.

– Ajde, sikter vi, da vam platim, pa napolje.

Tada se jedan, ponajmanji, zaskoči i udari ga svom snagom u trbuh. Kriletić se zaljulja, smrče mu se, ali bi bio održao ravnotežu da mu onaj isti poslužitelj ekspresa ne skoči na leđa i ne steže ga za vrat. Opsova im sve i spomenu Miloša u Latinima. Pade, a sva se gomila baci na njega. Još samo stiže da lijevom rukom udari jednoga po tjemenu da je odletio do tezge, na kojoj zaigraše boce i čaše. Jednoga ujede za ruku. Zastenja, pomisli na revolver u džepu i šrkinu zubima. Na svakoj ruci mu sjede dvojica. Vrat mu je stegnut, krv mu ide u glavu. Osjeti da slabi i gubi svijest, i još se jednom trgnu cijelim tijelom da se sva gomila nad njim zaljulja, a onda poplavi sve oko njega, i zanese se. Digoše ga, otvoriše vrata širom, i iznesoše ga napolje.

Bila je blizu ponoć. Mala pjaceta ispunjena tamom i šumom vjetra i vode. Jugova noć bez zvijezda. Nasred trga fontana baca visoko vodu, a vjetar joj zanosi mlaz preko bazena i prosipa s pljuskom po kaldrmi. Prenesoše ga i položiše pod sam mlaz vode, koji mu se rasipao po glavi i grudima. Kad osjeti vodu, on se trznu kao u snu. Studen poče da ga mučno boli u zamrloj svijesti. Svi se brzo razidoše. Na restoranu se spusti roleta.

(1920)

PRVI DAN U RADOSNOM GRADU

(Pismo našeg prijatelja iz Italije)

„Bio sam u pustinji, sam samcit, među divljim zverima i akrepima, napola mrtav od posta i pokore – pa ipak mi se činilo pokatkad kao da čujem huk pesama i igara veselih rimskih devojaka.“

Sv. Jeronim

Prijatelji moji, vi se sećate! I onaj grad, i naš život u njemu, vi jedini dobro znate; ne bi imalo nikakva smisla da ma kome drugom o tome govorim.

Nikad nisam voleo Jug; sad ga mrzim. Sama priroda je kaznila južne zemlje i njene stanovnike, osudivši ih na večiti post, da celog veka jedu samo salatu i ribu, i to sve na zejtinu, i davši im sivkaste pejzaže od žalosnih cipresa koje nose gorak i sitan plod, ili pretencioznih pomorandži i južnjačkog cveća, koje ne miriše i ne veseli. Naravno da svet koji živi na tom tankom režimu mora da je pun predrasuda, i da lako dođe do pogrešnog shvatanja: da životu, kakav jest, ima šta da se doda ili oduzme. I zato mnogi od njih provode vek svoj u jalovim poslovima i gorkim borbama, a sve sa nemogućim perspektivama u neku večnost i neprolaznost.

A šta ostaje meni koji, vrativši se sa Severa, postadoh stranac i u rođenoj zemlji? Da se sećam, i da vam pišem ovo dugo pismo. (Srećni i zadovoljni ljudi ne pišu nikako, ili veoma kratko.)

Sklapam oči i gledam radosni grad. Prosut u ravnici, izgleda beskrajan, zapljuskuje brežuljke i nadaleko rasteruje šume. Tako, s visoka, i ne liči na varoš, nego na neki čaroban usev, veselu njivu. To je radosni grad. Posut snegom, sav u linijama koje se lome, povijaju, lete. Vesela, toplata arhitektura, bez smešnih pretenzija na neprolaznost, s neočekivanim završecima, puna dosetaka i naglih prelaza koji izgledaju kao lavine gromkog smeha koje nikad ne prestaju da se ore. Sve u njemu govori, peva, smeje se, ili nasmejano ćuti. Niti znam tačno kad je i mene obuzelo to pijanstvo, nit verujem da će me ikad potpuno ostaviti. Sve je to još od onog prvog zimskog dana kada sam stigao.

Šezdeset kilometara pre samog grada, na nekoj stanicu, dečaci odeveni u belo prodaju vruće i masne kolačiće, samo što ih ne poklanjaju. A takav je topal i mirisan dah što ga ti kolači šire kroz jutro, da se već iz njega predoseća obilje i mirna radost grada. Pa onda ulazak. Ulice i dućani puni svetiljki, ali nijedna ne miruje. Vid se čoveku uzima od bleska. Jednooki automobili strižu i ropću. Na fijakerima visoki nasmejani kočijaši, ušiveni, kao lutke, u somot i krzno. Sitan led, kao iskre, vrca ispod kopita i sipa, šaleći se, u lice.

– O-o-o-o-o!

– Kud si zinô?

– Drž' levo.

– Levo, levo, ljubi te brat!

– Nalevo-o-o-o...

I ovde se kočijaši prepiru, kao svuda na svetu, ali u smehu.

Sleva i zdesna, kao na američkoj izložbi, teku strelovito dućani i veliki jarki prozori. Blesne draguljarski,